

ONA TILI FANI O’QITISH ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI

Islomova Marg’uba Abdunabiyevna

Andijon viloyati Jalaquduq tumani

28-umumiy o’rta ta’lim maktabi

Ona tili adabiyot fani o’qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolda o’quvchilarga imlo qoidalarini o’rgatish, xususan, kakografiya yo’li, ya’ni maqsadli ravishda xatolarga yo’l qo’yilgan matnni o’quvchilarga tuzatish usuli haqida fikr yuritilgan.

Kalit so’zlar: imlo, imlo qoidalari, mashqlar, to’g’rilash, kakografiya usuli

KIRISH

Bugungi shiddatli davr har bir insondan bolalik chog’idan boshlab qunt bilan o’qish, ilm va hunar o’rganishni talab etmoqda. Ana shu talab asosida mamlakatimizda o’ziga xos ta’lim tizimi yaratildi: “Ta’lim to’g’risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” qabul qilindi. Ularda ta’limning boshqa sohalari qatori ona tili ta’limiga ham alohida o’rin ajratilgan. Ona tili o’quvchini mustaqil fikrlashga, mulohazalarni og’zaki va yozma ravishda to’liq bayon qilishga o’rgatadi. O’quvchining savodxonlik darajasini, uning ijtimoiy hayotda tutgan o’rni ona tilidan hosil qilingan bilim va malakalari asosiga quriladi. Ma’lumki, har bir milliy til o’zida moddiy olamni aynan, adyektiv aks ettirishdan tashqari ruhiy olamni, qayg’u-alamlari-yu shodliklarini ham o’rinda tugal ifodalaydi. Insonda har bir narsaga nisbatan o’z munosabatini bildirish imkoniyati bor va bu imkoniyat har gal tilning muayyan shakllari orqali yuzaga chiqariladi. Tilning o’ziga xos nafasini o’quvchilarga yetkazish, his qildirish, sezish va undan oqilona foydalanish maqsadida hozirda ona tili ta’limida an’anaviy usullardan tashqari zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanilmoqda. Keyingi yillarda breynrayting, breynstorming, aqliy hujum, bumerang, blits-so’rov, klaster, keys-stadi, germenektiv suhbat kabi turli tuman metodlar paydo bo’ldi. Shunday usullardan biri kakografiyadir

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Kakografiya so’zi lotincha kakos – yomon, xunuk, yoqimsiz va graphos – yozmoq so’laridan olingan bo’lib, muayyan maqsadni ko’zlab xatoliklarga yo’l qo’yilgan matnni tuzattirish orqali o’quvchilarga imloni o’rgatish usuli sanaladi. Bu usulning pedagogik va didaktik jihatlari hali ochib berilmagan. Rus tilida какофонический, какофония degan so’zlar mavjud bo’lib, ularga lug’atlarda quloqqa yoqmaydigan, yoqimsiz, nosoz, g’aliz; uyg’unlashmagan, yoqimsiz tovushlar

yigʻindisi degan izohlar beriladiki, bu soʻz semantikasiga salbiy baho yuklaydi. Shunga koʻra, kakografiya usulida yozuv bilan bogʻliq gʻalizlik, yoqimsizlik yashirib yotganga oʻxshaydi, ammo orfografik nuqtayi nazardan qaralganda u bilan bogʻliq didaktik hamda pedagogik jihatlarni ochib berish masalaga oydinlik kiritishi mumkin. Kakografiya interfaol usullardan biri sifatida oʻquvchilarni mustaqil fikrlashga, narsalarni bir-birlari bilan solishtirishga, izlanishga, masalaning yechimini topishga, eng muhimi ona tili darslarida olingan bilim va malakalariga asoslanib, muayyan mavzular boʻyicha zaruriy xulosalar chiqarishga yordam beradi. Oʻquvchilardagi loqaydlik, beparvolikni yoʻqotib, dadillikka, ijodkorlikka chorlaydi, mutelik, tobelik, nafaollik kabi salbiy xususiyatlarga barham beradi. Ayniqsa, fonetika, grafika, orfografiya, leksika va morfologiya boʻlimlari bilan bogʻliq amaliy darslarni oʻtishda kakografiya usuli yaxshi samara beradi. Masalan, oʻquvchilarga unli va undosh tovushlar boʻyicha yetarlicha maʼlumotlar berilgach, “Mustahkamlash darslari” yoki “Takrorlash darslari”da turli topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunda asosiy eʼtibor soʻzlarning aytilishi va yozilishi oʻrtasidagi farqqa qaratiladi. Tajribadan maʼlumki, oʻquvchilarning aksariyati ona tili darslarida imlo qoidalarini puxta oʻzlashtirmaydilar. Soʻzlarni qanday aytilsa, shunday yozishga odatlanib qoladilar. Shuningdek, oʻquvchilarning nutqidagi dialektal xatoliklar ularning savodxonligiga soya soladi. Bu esa bora-bora ulardagi savodxonlik darajasining qotib qolishiga, soʻzlarning muntazam ravishda xato yozilishiga sabab boʻladi. Masalan, oʻquvchilarning ogʻzaki nutqida baho, bahor, bilan, yulduz, teatr, savol, orden, obod, marvarid, shanba, masʼul, daryo kabi soʻzlarni boho, bohor, blan, yuldiz, tiatr, sovol, ordin, obot, marvarit, shamba, maʼsul, dayra tarzida talaffuz qilish va shu asosda xato yozish amaliyotda uchraydi. Bu narsa ularning unli va undosh harflar imlosi boʻyicha ona tili darslarida yetarlicha bilim va malakaga ega boʻlganliklarini koʻrsatadi. Bu kabi xatoliklarning oldini olish maqsadida “Oʻzbek tilining imlo qoidalarini”dagi “Ayrim unli va undoshlar imlosi” yuzasidan tegishli nazariy maʼlumotlar mavzular oʻtilgach, quyidagicha topshiriq beriladi: Soʻzlarni oʻqing, xato yozilgan oʻrinlarni topib, oʻzbek tilining imlo qoidalariga mos ravishda ularni toʻgʻrilang va daftaringizga koʻchirib yozing. Bugalter, hayol, xayol, xolol, momila, xuqiq, rektir, kanferensiya, kamyuter, maylis va hokazo. Toʻgʻri yozilishi: buxgalter, xayol, hayo, halol, muomala, halol, huquq, rektor, konferensiya, kompyuter, majlis. Kakografik yoʻnalishdagi bunday topshiriqlarni bajarish bilan quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- Oʻquvchi va oʻqituvchi oʻrtasidagi aloqa mustahkamlanadi;
- Oʻquvchilar ona tilidan olingan bilim va malakalarni xotirlashga, esga olishga harakat qiladi;
- Materiallarni bir-biriga solishtiradi, taqqoslaydi;

• Xulosalar chiqaradi, orfografik bilimlarni mustahkamlaydi. Ayniqsa, og‘zaki nutqda h – x, b – p, d – t, z – s kabi birining o‘rniga ikkinchisi ko‘p qo‘llaniladigan undosh tovushlarning imlosini o‘rgatishda kakografiya usuli yaxshi samara beradi. Bunda xato yozilgan so‘zlarni o‘quvchilarga slaydlar orqali ko‘rsatish, sinf taxtasiga ataylab xato yozish, so‘zlari xato yozilgan tarqatma materiallarni qo‘llash kabi vositalardan foydalanish unumli. Masalan: Xato yozilgan so‘zlarni aniqlab, ularni imlo qoidalariga mos ravishda to‘g‘rilang va daftaringizga ko‘chirib yozing. Orombahsh, zahira, hoxish, xol-ahvol, hiyonat, ihlos, xar hil, xamma, Xindiston, hatti-xarakat, hayol To‘g‘ri yozilishi: orombaxsh, zaxira, xohish, hol-ahvol, xiyonat, ixlos, har xil, hamma, Hindiston, xatti-harakat, xayol. Kakografiya usuli leksikologiya bilan bog‘liq mavzularni o‘tishda ham qo‘l keladi. Matn ichida bir tovush bilan farqlanuvchi dars-darz, bob-bop, mart-mard, qasr-kasr, qaram-karam, halok-halak, kaft-kift, asl-asil, asr-asir, oxir-axir-oxur, chog‘-choq-choh singari paronim so‘zlarni xato yozib, o‘quvchilardan ularni to‘g‘rilab yozishni so‘rash ulardagi bilimlarni mustahkamlashga olib keladi. Xato yozilgan paronim so‘zlarni toping, ularni imlo qoidalariga mos ravishda to‘g‘rilab, daftaringizga ko‘chiring. Birovga choq qazisang, o‘zing tushasan. Mart bir o‘ladi, nomart – ming. Qarz ikki qo‘ldan chiqadi. Onangni kiftingda ko‘tarsang, singlingni kaftingda ko‘tar. Dunyoga boq, qaddi sendek kim bor yana, Dovrug‘i ham dardi sendek kim bor yana, Xalq bo‘lishga haddi sendek kim bor yana, Moziyni yot etay desang – xalq bo‘l, elim!. Gaplardagi choh, mard, momard, qars, kaft, kift, yod so‘zlari noto‘g‘ri yozilgan. Buni faqat o‘ylash, fikrlash, leksikologiya bo‘yicha o‘tilganlarni eslash, xotirlash va zaruriy xulosalar chiqarish orqaligina topish mumkin. Bu esa o‘quvchilarning xotirasini mustahkamlashga yordam beradi, ulardagi mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Kakografiyaning yana bir ko‘rinishi matn ichida noto‘g‘ri berilgan so‘zlarni to‘g‘rilashdan iborat. Gaplarni o‘qing, noto‘g‘ri yozilgan so‘zlarni orfografiya qoidalariga mos ravishda ko‘chirib yozing. Bug‘day noning bo‘masin, Bug‘day so‘zing bo‘sin. Ma‘zali so‘zga qulog‘ charchamas. Toom lazati o‘zidan, Odam lazati – so‘zidan. Qulog‘dan kirgan soviq so‘z ko‘ngilga borib muz bo‘lar. Puling bo‘masa bo‘masin, shirin so‘zing bo‘sin. Tili shirinning do‘si ko‘p. Qatiq gap qarindoshga ham yoqmas.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

To‘g‘ri yozilishi: Bug‘doy noning bo‘lmasin, Bug‘doy so‘zing bo‘lsin. Mazali so‘zga quloq charchamas. Taom lazzati o‘zidan, Odam lazzati – so‘zidan. Quloqdan kirgan sovuq so‘z ko‘ngilga borib muz bo‘lar. Puling bo‘lmasa bo‘lmasin, shirin so‘zing bo‘lsin. Tili shirinning do‘sti ko‘p. Qattiq gap qarindoshga ham yoqmas. Bunday topshiriqlar o‘quvchilardagi ko‘rish, eslash, narsalarni bir-biriga solishtirish va zaruriy xulosalar chiqarish kabi aqliy-ruhiy xususiyatlarning rivojlanishiga turtki bo‘ladi.

XULOSA

Umuman olganda, biz – yoshlar vatanimiz O‘zbekistonning qanotlarimiz. Bugun bizning oldimizda ona tilini o‘rganish borasida yagona to‘g‘ri yo‘l turibdi. Bizdan millatimizning bebaho boyligi, xalqimiz tafakkurining tengsiz javohiroti sanalgan o‘zbek tilini mukammal o‘rganishimiz, og‘zaki va yozma savodxonligimiz yuksak bo‘lishi talab etilmoqda. Yuqoridagilarni amalga oshirish uchun bizga kakografiya usuli kutilgan samarani berishi mumkin. Zero, davr o‘qituvchidan ham, o‘quvchidan ham izlanishni, yangiliklarni o‘zlashtirishni talab etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shayxislamov, N. (2020). Когнитив тилшуносликда концепт:" Туй" концепти ва унинг универсал табиати. O'zbekistonda innovatsion ilmiy tadqiqotlar va metodlar, 54-60.
2. Шайхисламов, Н. (2020). МАВҚЕИ ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЯ ДАР СИСТЕМАИ ФАНҲО ВА ВОБАСТАГИИ ОН БО ЭТНОЛИНГВИСТИКА, СОТСИОЛИНГВИСТИКА ВА ЭТНОПСИХОЛИНГВИСТИКА. Academic research in educational sciences, (4).
3. Shayxislamov, N. (2021). Lingvokulturologiya-zamonaviy tilshunoslik yo'nalishi sifatida: tarixi va nazariyasi. Tilshunoslikdagi zamonaviy yo'nalishlar: muammo va yechimlar, 61-62.
4. Шайхисламов, Н. (2021). ЗАМОНАВИЙ ТИЛШУНОСЛИК ЙЎНАЛИШИ: КОНТАКТ ЛИНГВИСТИКАСИ. Scientific progress, 1(4)